

**ONTMOETING MET
HINDOES IN DE
THUISZORG**

Het bestuur van Stichting Even Anders, Spiritualiteit in Zorg heeft in 2016 besloten om alle door de stichting uitgegeven brochures te gaan digitaliseren.

In deze digitale versie zijn enkele kleine tekstuele wijzigingen en updates aangebracht. Echter, om aan de oorspronkelijke inhoud geen afbreuk te doen, is er vastgehouden aan de originele tekst met verwijzingen naar vooral protestantse en katholieke begrippen. Vanzelfsprekend kan de lezer dit invullen met referenties aan boeddhistische, hindoeïstische, humanistische, islamitische en joodse rituelen en begrippen.

Wij wensen u veel leesplezier en staan open voor reacties.

Deze publicatie is te downloaden maar eventueel ook in een gedrukte versie te bestellen via de website www.evenanders.nu.

VOORWOORD

Onze samenleving verandert. Er ontstaat een multiculturele samenleving. Dit is een samenleving waarin mensen afkomstig uit diverse culturen zich hebben gevestigd. Steeds meer mensen komen vanuit andere landen en culturen naar Nederland om hier een bestaan op te bouwen. Sedert tientallen jaren wonen en werken ook veel Hindoes in ons land.

De toenemende migratie van vluchtelingen uit heel verschillende culturen stelt Europa voor grote problemen. Hoe moeten deze mensen worden opgevangen? Hoe kan ze werk en een goede gezondheidszorg geboden worden?

Deze en andere problemen zorgen voor spanningen waarmee wij niet altijd goed weten om te gaan. Mensen voelen zich bedreigd door de grote toevloed van mensen uit andere culturen. Een reactie op dat gevoel van dreiging is afsluiting, de ander niet willen leren kennen, de ander niet willen begrijpen. Een zegswijze luidt: "Onbekend maakt onbemind". Het is maar al te waar. Zorgmedewerkers kunnen zich niet afsluiten voor Hindoes. Zij komen bij deze mensen thuis en komen in contact met hun cultuur, religie en gewoontes.

Zorgverleners hebben daarmee een voorsprong op veel anderen die voor hun informatie over andere religies, culturen, gewoonten en gebruiken afhankelijk zijn van de media. Om dit voordeel, deze rijkdom, goed tot zijn recht te laten komen en om zorgmedewerkers en mantelzorgers voor te bereiden op ontmoetingen met Hindoes is deze brochure geschreven. De tekst bevat informatie over de religie van Hindoes, over hun wijze van omgaan met elkaar. Wie voor het eerst in een Hindoe gezin komt, moet hierop voorbereid zijn om geen vergissingen te maken die de cliënt onaangenaam kunnen treffen.

Deze brochure is in opdracht van de stichting geschreven door Drs. J.H. Buikema (predikant) en Drs. H. Rambaran (pandit - geestelijk verzorger voor Hindoes). Voor meer informatie over de auteurs wordt verwezen naar Personalialia, achterin de brochure.

Wij hopen dat deze brochure mag leiden tot verdergaande bezinning op de situaties van Hindoes in de zorg. Wij hopen ook dat hiermee een mogelijkheid wordt gegeven voor een hernieuwde en vernieuwende ontmoeting met Hindoes.

De stichting beschouwt de aandacht voor geloof en levensbeschouwing als behorend tot, en zelfs als kenmerk van een goede zorg. Zonder deze aandacht is de kwaliteit van de zorg zelf in het geding. Wij vragen voor deze dimensie van de zorg aandacht en we laten, middels deze brochure, zorgverleners nader kennis maken met onze inspiratie en werkwijze. Wij hopen dat zij erdoor gestimuleerd worden om in hun werkzaamheden de zorg om geloof en levensbeschouwing een plaats te geven. Wij willen met deze brochure ook onze activiteiten bredere bekendheid geven om zo een bijdrage te leveren aan een zorg waarbinnen aandacht voor geloof en levensbeschouwing wordt gezien als een voorwaarde voor goede zorg.

*Mevrouw Dr. M.W.H. Steemers-van Winkoop
voormalig voorzitter van de Stichting Geloofsovertuiging en Levensbeschouwing (voorloper van
Stichting Even Anders)*

Enkele aanwijzingen voor het lezen van deze brochure

In deze brochure worden soms termen gehanteerd die afkomstig zijn uit het Sanskrit. Daarbij doen zich problemen voor ten aanzien van de schrijfwijze en van de uitspraak. De schrijvers hebben ervoor gekozen de meest gangbare schrijfwijze te volgen. Enkele belangrijke aanwijzingen voor de uitspraak zijn:

- een accent circonflexe (^) boven een klinker duidt aan dat de klinker als een zogenaamde 'lange klinker' moet worden uitgesproken, b.v. 'sanyâsin' wordt uitgesproken als 'sanjaasin'.
- een a aan het eind van een woord wordt dikwijls niet uitgesproken, b.v. 'dharma' wordt uitgesproken als 'dharm'.
- een a-klank in een gesloten lettergreep wordt, vooral aan het einde van een woord, uitgesproken als de accentloze 'e', zoals in ons woord 'lopen'. Zo wordt b.v. de naam 'Dayânanda' uitgesproken als 'Dajaanend'.
- de letter c wordt in sanskritwoorden uitgesproken als 'tj', b.v. 'cakra' wordt uitgesproken als 'tjakre'.
- de letter j wordt in sanskritwoorden uitgesproken als 'dj' b.v. 'jivâtmâ' wordt uitgesproken als 'djivaatmaa'.

AUM is de meest heilige klankencombinatie en wordt weergegeven door het aum-teken (Jö). Het duidt op het grote mysterie van het bestaan van de wereld. Het is de oer-trilling, de scheppende adem, waardoor de kosmos is ontstaan. Het aum-teken wordt weergegeven door drie letters: de a duidt het begin aan, de u het midden en de m het einde. De drie klanken staan daarmee voor het ontstaan, het bestaan en het vergaan van de wereld; dus ook voor alle processen in de schepping. Tegelijkertijd duidt het aum-teken ook de drie-eenheid aan in het hindoeïsme: *Bramha*, *Vishnu* en *Shiva*. Men zou de functie van het aum-teken in het hindoeïsme kunnen vergelijken met die van het kruis-symbool in het christendom.

INHOUD

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	4
Inleiding	5
Hoofdstuk 1. Hindoes in Nederland	6
1.1. <i>Een stukje geschiedenis</i>	6
1.2. <i>Stromingen in het hindoeïsme</i>	6
A. <i>De Sanatan Dharam</i>	7
B. <i>De Arya Samaja</i>	7
Hoofdstuk 2. Godsdienst en cultuur	8
2.1 Eenheid van godsdienst en cultuur	8
2.2 Het godsbeeld	8
2.3. Het wereldbeeld	9
2.4 Het mensbeeld	10
Hoofdstuk 3. Het dagelijkse leven	11
3.1 Bij een Hindoe in huis	11
3.2 Het gezin	13
3.3 De opvoeding	13
3.4 De pandit	14
Hoofdstuk 4. Rituelen en Feesten	16
4.1 Huisrituelen	16
A. Puja	16
B. Katha	16
C. Havana	16
4.2 Feesten	16
Hoofdstuk 5. Voortgaande evolutie en vervolmaking	18
5.1 Ziek-zijn en dood-gaan	18
5.2 De rouwverwerking	19
A. de Sanatan Dharam	19
B. de Arya Samaja	20
5.3 Het verdriet van Radha	20
A. Op de dag van de crematie	20
B. In het mortuarium	21
C. De crematie	21
Literatuur	22
Personalialia	22
Enkele adressen	22
Verklarende woordenlijst	23

Inleiding

Hindoes, iedereen heeft hen wel eens op straat zien lopen: bruin-gekleurde mensen, sommigen met een rode of gele stip op het voorhoofd. Meestal wordt daar verder geen aandacht aan geschonken: 'Ze zullen dat wel doen omdat ze dat mooi vinden', zo is de gedachte van de meeste passanten. En het kan ook niet ontkend worden: het staat hen goed. Wat velen echter niet weten is dat zo'n stip ook een religieuze betekenis heeft. Het is o.a. een teken dat de drager ervan Hindoe is.

Wat weten we eigenlijk van deze mensen die samen met ons deel uitmaken van de Nederlandse samenleving? Meestal niet zo veel. Dat is niet alleen lastig voor de Hindoes in Nederland, soms is het ook uiterst pijnlijk. Bijvoorbeeld wanneer hen gevraagd wordt naar welke moskee ze gaan. Dat is zoiets als een rabbijn vragen door welke dominee hij gedoopt is! Het blijkt telkens weer heel erg nodig te zijn dat we ons verdiepen in vragen betreffende de godsdienst en de cultuur van onze medelanders. Deze brochure wil daartoe een handreiking zijn. Om te beginnen: meer dan negentig procent van de Hindoes in Nederland draagt geen stipje op het voorhoofd, kleedt zich net als een doorsnee autochtone Nederlander en spreekt behoorlijk Nederlands. Ook al zou de Hindoe, die u tegenkomt of bij wie u op bezoek komt, wel duidelijk herkenbaar zijn door uiterlijk en gedrag, dan nog is het beste en meest eenvoudige advies: 'doe gewoon en wees jezelf'. Immers hoe verschillend culturen en godsdiensten ook mogen zijn, wij zijn allemaal mensen en dat scheidt een band die sterker is dan alle culturele en godsdienstige verschillen.

Vrijwel alle in Nederland aanwezige Hindoes zijn Hindoestaan. Dat is niet hetzelfde. Er zijn ook Hindoestanen die moslim zijn of christen. Er is dus verschil tussen Hindoe en Hindoestaan. De verklaring voor deze ogenschijnlijke spraakverwarring is heel eenvoudig: 'Hindoestaan' is een etnische term die aanduidt tot welk volk of natie iemand behoort, zoals iemand Nederlander of Engelsman kan zijn, terwijl 'Hindoe' aanduidt tot welke religieuze traditie een persoon zich rekent, zoals men ook spreekt van 'christen' of 'moslim'.

Hindoestanen komen oorspronkelijk uit een landstreek in India die Hindoestan heet. Niet alle Hindoestanen in Nederland zijn dus Hindoe en omgekeerd geldt ook dat niet alle Hindoes in Nederland Hindoestaan zijn. Maar voor ons doel kunnen we stellen dat vrijwel alle Hindoes in Nederland Hindoestaan zijn. Zij behoren tot de grote stroom Surinaamse immigranten die naar Nederland kwamen in de jaren 70. Waarom deden ze dat? Waarom kwamen mensen met een andere huidskleur, met een andere religieuze traditie naar Nederland? Om daar een beetje zicht op te krijgen, ontkomen we er niet aan een duik te nemen in de geschiedenis.

1. Hindoes in Nederland

1.1. Een stukje geschiedenis

Nederland was lange tijd een koloniale mogendheid. Behalve in het verre Oosten, waar zij in de 17e eeuw handelsbetrekkingen met India onderhielden, heersten Nederlanders voornamelijk in het huidige Indonesië en vanaf het midden van de 17e eeuw tot het midden van de 20e eeuw ook in de West (Suriname en de Antillen). Toen onder koning Willem III de Nederlandse regering in 1863 besloot om - in navolging van andere landen en onder druk van de publieke opinie - de slavernij in zijn koloniën af te schaffen, moesten de neger-slaven in de West nog 10 jaar onder staatstoezicht op de plantages blijven werken. In die periode konden de plantage eigenaren naar andere arbeidskrachten uitzien. Een experiment met Chinezen, Portugezen en Nederlanders als landarbeiders mislukte. Intussen waren er al enkele tientallen jaren Brits-Indiërs (Hindoestanen afkomstig uit wat nu India heet) werkzaam op plantages in de Engelse gebiedsdelen in de West (Brits-Guyana en Trinidad). De ervaring leerde dat zij goede arbeidskrachten waren. Daarom werd in een verdrag tussen Den Haag en Londen overeengekomen dat Hindoestaanse arbeiders ook naar Suriname gehaald mochten worden. In ruil daarvoor stond Nederland zijn kolonie Ivoorkust aan de westkust van Afrika (thans een deel van Ghana) af aan Engeland.

En zo gebeurde het dat op 5 juni 1873 de eerste Brits-Indische contractarbeiders in Suriname aankwamen met het zeilschip 'Lalla Rookh'. Deze datum wordt in Suriname en bij de uit Suriname afkomstige Hindoestanen in Nederland nog altijd herdacht. Het transport van arbeidskrachten uit Brits-Indië naar Suriname ging door tot 1917. In totaal werden meer dan 44.000 Hindoestanen naar Suriname overgebracht.

Na hun contracttijd van vijf jaar konden de Hindoestanen bijtekenen voor een periode van nog eens vijf jaar of terugkeren naar het land van herkomst. Een derde mogelijkheid was als burger zich te vestigen in Suriname. In het laatste geval kreeg men dan een stuk grond om van de opbrengst daarvan te leven en om er te wonen. Ongeveer 2/3 deel van de aangevoerde arbeiders, ruim 33.000 mensen, kozen ervoor zich blijvend in Suriname te vestigen. Ze kwamen aanvankelijk te wonen op de oude plantages in de districten Suriname, Commewijne, Saramacca en Nickerie.

De Hindoestanen groeiden in enkele generaties uit tot een van de belangrijkste en grootste bevolkingsgroepen van Suriname. Toen onder koningin Wilhelmina aan Suriname gedeeltelijk zelfbestuur werd beloofd, richtten ook de Hindoestanen een politieke partij op en deden zo mee aan het bestuur van het land. Van groot belang is geweest het regeringsbesluit om vanaf 15 december 1948 Suriname een deel van het Koninkrijk der Nederlanden te laten zijn; daardoor verkregen alle inwoners van Suriname het Nederlandse staatsburgerschap en dus ook het recht op een Nederlands paspoort.

Onder druk van de voortgaande dekolonisering van Zuid-Amerika werd ook aan Suriname onafhankelijkheid toegezegd, hetgeen in 1975 werd gerealiseerd. Niet iedereen wachtte die datum in Suriname af. Door smeulende tegenstellingen en rivaliteit tussen de verschillende bevolkingsgroepen (Creolen, Hindoestanen, uit Nederlands-Indië afkomstige Javanen, en Chinezen) angstig geworden, verlieten veel Surinamers hun land. De meesten trokken naar Nederland. Onder hen ook ongeveer 80.000 Hindoestanen van wie 71.000 Hindoes. Voor de tweede maal binnen een eeuw moesten ze ervaren hoe ze werden afgesneden van hun culturele en godsdienstige wortels. Om te kunnen beseffen wat dat betekent is het in ieder geval nodig meer van de cultuur en de religie van deze Hindoestanen af te weten.

1.2. Stromingen in het hindoeïsme

'Ach meneer, die mensen noemen zich wel Hindoe, maar ze zijn het eigenlijk niet'. Het kan gebeuren dat de ene Hindoe dit over de andere Hindoe zegt. Wat er dan aan de hand is, laat zich eigenlijk wel raden. Deze Hindoes behoren tot verschillende stromingen. Toch kennen juist de Hindoes een lange traditie van verdraagzaamheid. "Eenheid in verscheidenheid" is een telkens terugkerend motief. Beschouwen andere godsdiensten hun innerlijke verdeeldheid dikwijls als zwakte, voor Hindoes gelden juist de enorme variaties in hun godsdienst en levenspraktijk als waardevol en goed: niemand moet, iedereen mag.

In Nederland kunnen we duidelijk twee stromingen onderscheiden: de Sanatan Dharam en de Arya Samaja. Daarnaast zijn er Hindoes die een bepaalde guru (leermeester) of een wijsgeer dan wel

een bepaalde filosofie volgen. Over deze verschillende groeperingen zullen we het hier niet hebben. Wie in de hulpverlening of op een ander terrein Hindoes ontmoet, doet er het beste aan - tot dat anderszins duidelijk wordt - ervan uit te gaan dat deze Hindoe gelovigen behoren tot de Sanatan Dharam of de Arya Samaja.

A. *Sanatan Dharam* betekent zoiets als 'de eeuwige religie'. De Sanatan Dharam is die vorm van het hindoeïsme die het meest traditioneel is en bevat veel elementen uit de volksreligie van Noord-India, het gebied waar de Hindoestaanse immigranten in Suriname vandaan kwamen. Deze traditie hecht erg veel waarde aan rituelen, die geheel volgens voorschrift moeten worden uitgevoerd. Omdat de Hindoes in de West daartoe dikwijls niet in staat zijn, wordt voor de uitvoering van de riten een priester (pandit) gevraagd. Beelden van heiligen, aan wie dagelijks geofferd wordt, zijn essentieel in deze traditie.

B. *Arya Samaja* betekent 'gemeenschap der nobelen' en is een hervormingsbeweging die in 1875 in India werd opgericht door Swami Dayananda. Hij wilde terugkeren tot de leer die in de Veda's (de oorspronkelijke boeken van het hindoeïsme) wordt beschreven. Voor een aantal godsdienstige praktijken uit zijn tijd was in deze 'gereformeerde' vorm van hindoeïsme geen plaats. Behalve in de godsdienst is deze beweging in India vooral actief in de politiek en op het terrein van sociaal werk. In de West - en daardoor ook in Nederland - houdt de Arya Samaja zich voornamelijk bezig met godsdienst en cultuur.

Als het gaat om levensbeschouwelijke vraagstukken, zijn er geen diepgaande meningsverschillen tussen de beide tradities. Om enigszins zicht te krijgen op de verhouding tussen de Sanatan Dharam en de Arya Samaja wordt wel eens een vergelijking gemaakt met de verhouding tussen het rooms- katholicisme en het protestantisme; in de Sanatan Dharam en in de rooms-katholieke kerk wordt gebruik gemaakt van beelden, terwijl dit door zowel de Arya Samaja als door het protestantisme wordt afgewezen. Net als het protestantisme streeft ook de Arya Samaja naar een hervorming van de godsdienst en een terugkeer naar haar oorspronkelijke bronnen: in het protestantisme een terugkeer naar de Bijbel, bij de Arya Samaja een terugkeer naar de Veda's, de oudste geschreven bronnen van het hindoeïsme. Overigens mag deze parallellie niet te ver worden doorgetrokken.

In Nederland is er een groeiende groep Hindoes die niet tot een bepaalde traditie wil behoren en zich 'neutraal Hindoe' noemt. De hulp die aan deze - veelal - jonge mensen wordt verleend, is niet veel anders dan die aan de andere Hindoes of aan de doorsnee Nederlander wordt verleend. "Heel gewoon doen" is dan voor de hulpverlener de meest aangewezen methode.

2. Godsdienst en cultuur

2.1. Eenheid van godsdienst en cultuur

Voor Hindoes is het moeilijk om godsdienst en cultuur van elkaar te onderscheiden, laat staan van elkaar te scheiden. Heel het leven, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, wordt erdoor bepaald; ja, het leven zelf, zoals het geleefd wordt, is hun cultuur, hun godsdienst. Om dit met een klein voorbeeld duidelijk te maken, zou je kunnen zeggen: christenen bidden voor het eten als uiting van hun geloof, hun godsdienst. Voor de Hindoes is het eten zélf een vorm van bidden, van godsdienst. Voor hen is het leven (nog?) niet opgedeeld in aparte segmenten zoals wetenschap, kunst, taal, godsdienst en dergelijke. Voor hen is de kosmos één ongebroken geheel op weg naar de vervolmaking. Dat maakt het voor ons, westerlingen, erg moeilijk om een juist beeld van het hindoeïsme te krijgen. Wij zijn immers zo gewend aan het opdelen van onze leefwereld in aparte segmenten: veel gelovigen in Nederland, christenen, hebben tamelijk vastomlijnde ideeën waar het hun levenswijze betreft, maar vertonen op een bepaald levensterrein (b.v. op het terrein van de politiek) een ander gedragspatroon dan op grond van hun geloof te verwachten viel. Velen in Nederland leven - om zo te zeggen - "de verzuiling voorbij". Wij kijken daar niet vreemd van op; we hebben geleerd de diverse levensterreinen van elkaar af te bakenen. We zijn vader of moeder, kind of buur, gelovige of niet-gelovige, consument of producent. En voor elk levensterrein hebben we afzonderlijke regels. Het zou te ver voeren te zeggen dat Hindoes dat soort onderscheidingen niet kennen, maar de innerlijke en onderlinge samenhang van dit alles is voor hen heel sterk en belangrijk en dat bepaalt dan ook hun *levenshouding*. Want dat is het hindoeïsme ten diepste: een levenshouding. Het gaat dus niet om een bepaalde leer of om een geloof, om een systeem of een stelsel van waarheden, maar om een manier van leven. Daarom kent het hindoeïsme ook geen geloofsbelijdenis, zoals het christendom en de islam die kennen. Tagore, een bekende dichter uit de Hindoe traditie zei: 'Als we onze poorten sluiten voor elke dwaling, dan sluiten we ook de waarheid buiten'. Niet geloofswaarheden zijn belangrijk, maar het gedrag van een mens, de levenswijze, de ethiek.

2.2. Het godsbeeld

Uiteraard hebben ook Hindoes hun ideeën en vragen omtrent de wereld, de wezens die de wereld bevolken, omtrent dood en leven en het mysterie achter dit alles: de oorsprong, de maker, de bedenker: God. Daarbij zien zij de samenleving en heel de werkelijkheid als een soort ontvouwing van het goddelijke principe, het Brahma, de goddelijke oerbron waaruit alles ontstaat en waar ook alles weer in opgaat.

De wereld is ook niet zo zeer een 'creatie', maar veeleer een 'manifestatie' van het goddelijke principe dat zelf wereld is geworden. God en de wereld (Zijn manifestatie) zijn dus niet gescheiden van elkaar. Bij Hindoes (van welke traditie dan ook) leeft niet het idee van 'God hier en de wereld daar' als twee zelfstandige grootheden. Er is maar één Werkelijkheid en zij ervaren het ENE op verschillende manieren en op verschillende niveaus. Dit leidt tot het geloof in de eenheid van alle leven, waarbij de ene levensvorm overgaat in een andere. God wordt vereerd onder tal van namen, maar die worden alle beschouwd als aanduidingen van het/de ENE. Want als er een 'God' is, dan is er maar één in de hele kosmos voor iedereen en voor alles.

Daarmee hangt nauw samen de ahimsa-gedachte, d.w.z. je mag het leven van anderen niet schaden of aan anderen leed toebrengen: je moet eerbied hebben voor alles wat leeft. De ahimsa was ook de basis van het politieke streven en handelen van iemand als Mahatma Gandhi.

Voor Hindoes is het geen vreemde gedachte dat God zich in diverse gedaanten op aarde manifesteert, want HIJ/ZIJ/HET is immers almachtig en mysterieus. Iedere ontkenning of toekenning van een eigenschap aan God betekent een inbreuk op het verheven Mysterie. Goddelijke manifestaties worden aangeduid met de term *avatara*. Zo zijn Krishna en Rama avatara's van God. Daarnaast kent men de term *devata*. Deze term betekent letterlijk 'gever' of 'schenker'. Aangezien alles wat de mens toekomt afkomstig is van God, worden natuurverschijnselen ook als devata aangeduid. Zo is de zon een devata die ons warmte en licht schenkt. In de verering van deze devata's vereert men uiteindelijk God. We zullen de avatara en de devata's verder aanduiden met de term 'heiligen'.

....een hoek in
huis
gereserveerd
voor religieuze
doeleinden

2.3. Het wereldbeeld

Met het centraal stellen van gedrag en ethiek in een mensenleven hangen in het hindoeïsme twee belangrijke begrippen samen: **dharma** en **karma**. Dharma is datgene wat een wezen eigen is, een soort wezenswet. Zo is het de dharma van de zon om warmte en licht te geven en is het de dharma van een hond om te blaffen en is het de dharma van een mens om ... ? Tja, dat is moeilijk in te vullen. We stuiten hier op de vraag: 'Wat behoort tot het wezen van een mens?'

In alle tijden en in alle samenlevingen hebben mensen zich met die lastige maar onontkoombare vraag bezig gehouden. Iedere cultuur, elke godsdienst kent de mens een aantal morele waarden en normen toe, volgens welke hij/zij moet leven. Dat geldt voor de relatie met anderen, met God en met de ons omringende natuur. Volgens zijn dharma leidt een mens op aarde een werkzaam leven, is meedogend, liefhebbend, bereid tot opoffering, zich inzetend voor waarachtigheid en verantwoordelijkheid dragend; allemaal zaken die ook niet-Hindoes als bekend en vertrouwd voorkomen.

Met de verantwoordelijkheid die een mens hoort te dragen hangt ook samen welke keuzes een mens in het leven maakt. Een mens kiest wat hem het beste lijkt, maar dat hoeft niet altijd ook het beste te zijn. De menselijke kennis is immers beperkt. Bovendien handelt een mens soms ook instinctief en is hij in staat een bepaalde onjuiste handeling te doen en die toch als juist te beschouwen. Welnu, het totaal van het menselijk denken en handelen en de gevolgen die dat alles heeft, wordt in het hindoeïsme het karma genoemd. Zo bouwt ieder mens z'n karma op. Nu geldt dat ieder karma een gevolg heeft. Formeel is er geen sprake van positief of negatief karma. Goed of slecht, positief of negatief zijn kwalificaties die wij zelf daaraan geven. De werking van het karma is vergelijkbaar met de wet van oorzaak en gevolg, die ook wel de 'wet van de vergeldende gerechtigheid' wordt genoemd. Allen en alles in de wereld is daaraan onderworpen, ook God.

Het kan gebeuren dat de gevolgen van een bepaalde daad pas op langere termijn zich manifesteren; bijvoorbeeld als een mens van z'n 15e tot z'n 50ste rookt, kan het gebeuren dat de longkanker zich manifesteert op z'n 70ste. Tussen daad en gevolg kan dus enige tijd verlopen. Waar, wanneer en hoe het gevolg zich voltrekt, is voor ons een mysterie; het kan zelfs na het sterven gebeuren. De menselijke ziel, met daaraan gekoppeld het karma, zoekt dan na het sterven een nieuw lichaam en het karma bepaalt in welke omstandigheden een mens opnieuw geboren wordt. Dit proces wordt vaak aangeduid als reïncarnatie (wedergeboorte).

In dat nieuwe leven kan het oude karma zijn uitwerking vinden, maar tevens bouwt de mens een

nieuw karma op en zo gaat de kringloop van leven en sterven eindeloos door totdat de ziel geheel vrij is van karma en de verlossing (*moksha*) heeft bereikt. Met nadruk wordt er hier op gewezen dat reïncarnatie in het hindoeïsme niet een doel van het leven is, maar een middel om de verlossing te bereiken. Opnieuw geboren worden wordt door Hindoes gezien als een vorm van falen in het vorige leven, een teken ervan dat men het tot nu toe niet goed genoeg gedaan heeft. Reïncarnatie is dus niet iets dat op zichzelf bestaat, maar een gevolg van het menselijk handelen. Het beste is om in één leven de verlossing te bereiken. Lukt dat niet, dan komt de ziel terug in een lichaam. De verlossing wordt bereikt als het menselijk handelen in overeenstemming is met de wetten die bij het menselijk wezen behoren. Deze overeenstemming moet lang genoeg worden volgehouden, totdat de ziel als het ware vrij is van karma. Dit is een heel moeilijke opgave, die voor alle mensen geldt.

2.4. Het mensbeeld

De stoffelijke wereld die wij waarnemen bestaat wel, maar is niet de allerlaatste realiteit, want daarachter gaat een geestelijke realiteit schuil: het mysterie, het Bramha (de wereldziel) geheten, dat de stoffelijke wereld tot leven wekt door middel van de individuele zielen die in ieder wezen aanwezig zijn. Deze ziel heet het Atma, soms geschreven als 'Atman'. Zoals de macrokosmos tot leven komt door het Bramha, zo komt ook ieder wezen tot leven door het Atma. In het levend wezen wordt het Atma ook wel *Jivatma* genoemd, die als een afsplitsing van het Bramha (de wereldziel) gezien kan worden. Zo is het menselijk lichaam het voertuig van onze ziel. Deze ziel is een goddelijke kiem in de mens en wordt dikwijls aangeduid met het 'zelf'. In één van de boeken van het hindoeïsme wordt de relatie tussen de individuele ziel en de wereldziel uitgelegd in het volgende verhaal.

Een vader gaf zijn zoon de opdracht:

'Werp dit zout in het water en kom morgenochtend bij mij'. De zoon deed dat.

Hij zei tot hem: 'Breng mij het zout, dat je gisteravond in het water hebt geworpen'.

De zoon tastte ernaar, maar vond het niet, want het was opgelost.

'Welnu, drink iets van de ene kant. Hoe smaakt het?'

'Naar zout'.

'Drink iets van de andere kant. Hoe smaakt het?' 'Naar zout'.

'Eet eerst iets anders en kom weer bij me'.

Zo deed hij, maar ook daarna sprak hij: 'Het is aldoor hetzelfde'.

De vader zei tot hem: 'Evenzo zie je het zijnde (d.i. God) hier niet en toch is het er, beste jongen. Het

Krishna heelal heeft de fijnste essentie in relatie tot zichzelf. Dat is het werkelijke, dat is het 'zelf'.

Jij bent het'. (Chandogya Upanishad 6,13, vert. dr. Ali Beth)

'Jij bent het' is de vertaling van de in het hindoeïsme zeer bekende spreuk '*Tat tvam asi*'. God en mens zijn ten diepste zo nauw met elkaar verwant dat zij het 'zelfde' zijn. De verlossing van een mens bestaat dan ook in het weer verenigd worden van dit 'zelf' met het grote 'wereldzelf' en het is het lichaam dat ons op die weg als voertuig dient. Een mens moet daarom goed voor dat voertuig zorgen. Of eigenlijk zou je van voertuigen moeten spreken, want voor de weg naar de uiteindelijke verlossing, naar vereniging van het 'zelf', met de wereldziel, zijn voor ons meerdere levens mogelijk (niet noodzakelijk). Zolang de mens nog gehecht is aan het aardse bestaan zal hij steeds opnieuw een lichaam aannemen en moeten leren dat los te laten. Pas wanneer het karma 'kiemloos' is, d.w.z. pas wanneer een mens volstrekt onthecht leeft, geen verlangens meer kent, is een wederbelichaming niet meer nodig en dan is de verlossing, de moksha, bereikt.

Uit het voorgaande is wellicht reeds duidelijk geworden dat heel het leven en dus ook ziekte en gezondheid een gevolg is van iemands karma. Hindoes zien ziekte dus als een vorm van de verstoorde relatie tussen lichaam en geest, als een gevolg van een verkeerde levenshouding.

Deze verstoring kan opzettelijk zijn veroorzaakt of door omstandigheden zijn gekomen. Bij de dood zijn lichaam en geest voorgoed van elkaar gescheiden. Het zou volstrekt onjuist zijn hieruit te concluderen dat Hindoes bij ernstige ziekte of bij het sterven van een dierbare geen verdriet kennen. De menselijke gevoelens en emoties zijn bij Hindoes vanzelfsprekend evenzeer aanwezig als bij andere mensen. Zij proberen met het hierboven geschetste mensbeeld slechts een aanvaardbare verklaring te geven voor ziekte en dood.

3. Het dagelijkse leven

3.1. Bij een Hindoe in huis

Als hulpverlener zult u ongetwijfeld Hindoes bezoeken en u zou graag willen weten wat u in het gezin van een Hindoe te wachten staat. Kortom, niets bijzonders. Daarom wordt hier nogmaals herhaald: doe gewoon uw werk, dat is het beste.

Het eerste wat opvalt, als u bij een Hindoe het huis binnen gaat, zijn de schoenen die zich vaak vlak achter de voordeur bevinden. Hindoes lopen thuis dikwijls op blote voeten of op hun sokken dan wel op pantoffels waarmee zij nooit buiten komen. Straatvuil wordt namelijk zoveel mogelijk buiten gehouden. Als bezoeker is het goed en ook hygiënisch die gewoonte te volgen. Als men lange tijd in het huis zal blijven, doet men er goed aan pantoffels of sloffen mee te nemen. Het geven van een hand ter begroeting is onder oudere Hindoes niet gebruikelijk. Onder de jongere zijn er steeds meer die zich in de verschillende wijzen van begroeting hebben aangepast aan de Nederlandse gewoonten. Gebruikelijk is met de beide handen recht tegen elkaar gedrukt voor de borst een kleine buiging met het hoofd te maken, terwijl men de groet *'namasté'* of *'ramarama'* uitspreekt. Jonge Hindoestaanse kinderen zijn thans in Nederland gewend om gewoon 'dag' te zeggen.

Veelal hebben Hindoes in huis een hoek gereserveerd - soms een aparte kamer - die bestemd is voor religieuze doeleinden. Wie zich deze luxe niet kan veroorloven heeft dikwijls in de woonkamer of in de slaapkamer een altaartje waar beeldjes zijn geplaatst, plaatjes van heiligen hangen of waar een aum-teken (zie pagina 3) staat opgesteld. Ook aan de wanden treft men soms afbeeldingen van belangrijke figuren uit de geschiedenis van het hindoeïsme aan. Als vreemde is het niet gepast deze beelden nonchalant te benaderen en al helemaal niet om ze aan te raken. De zorgverlener doet er goed aan, bijvoorbeeld bij het stof afnemen, dat hoekje of die kamer met rust te laten.

Hindoes hebben de gewoonte in huis wierook te branden. Een opmerking in de trant van: 'Kom, ik zal de ramen eens opengooien voor wat frisse lucht', getuigt niet van veel respect voor de bewoners van het huis, zoals natuurlijk ook opmerkingen over etensluchtjes die anders zijn dan wat een doorsnee Nederlander gewend is, volstrekt ongepast zijn. Voorgaande opmerkingen zijn niet bedoeld om de lezer af te schrikken van een bezoek aan Hindoes thuis. Dat is nergens voor nodig, want Hindoes zijn enorm gastvrij en hartelijk en in negen van de tien gevallen zult u nergens last van hebben. Ze ontvangen graag gasten op ieder moment van de dag. De Nederlandse gewoonte om een bezoek eerst aan te kondigen kennen (oudere) Hindoes niet; je bent altijd welkom. Aan gasten wordt altijd het een of ander aangeboden en zij worden uitgenodigd de maaltijd te gebruiken. Het is de gewoonte in een Hindoegezin dat er altijd meer voedsel wordt klaargemaakt dan nodig is voor de aanwezige huisgenoten. 'Je kunt nooit weten wie onverwachts aankomt', is de redenering daarachter. Van de gast wordt verwacht dat hij of zij gewoon mee aan tafel gaat; en daar krijgt de gast beslist geen spijt van! De Hindoekeuken is buitengewoon gevarieerd, al zullen sommige gerechten nogal gekruid zijn. Vragen daaromtrent is niet ongeleefd, dat vindt men juist prettig. Hindoes spreken graag over voedsel en voedselbereiding.

De Hindoes leven zoveel mogelijk met de natuur en van de natuur, zonder die natuur te schaden. Om dat ideaal te benaderen behoren Hindoes vegetarisch te zijn en geen alcohol te drinken. Want ook het eigen lichaam maakt deel uit van de natuur en dus dient een mens zo gezond mogelijk te leven. Drank benevelt de geest, waardoor de kans op 'slecht' karma wordt vergroot. Lichamelijk en geestelijk welzijn hebben alles te maken met gezonde voeding en het is in de eerste plaats de huisvrouw die daarvoor de verantwoordelijkheid draagt. Pas als het hele gezin heeft gegeten, eet ook zij; haar taak is dan immers volbracht. Dicht bij de natuur leven betekent ook: met je handen eten, ruiken, proeven en voelen wat je eet om er optimaal van te kunnen genieten. Hindoes wassen daarom niet alleen vóór het eten hun handen, maar moeten dat ook daarna doen. Wel moet worden aangetekend dat steeds meer - voornamelijk jongere Hindoes - met mes en vork plegen te eten.

In de keuken zal het voor een hulpverlener wel eens even wennen zijn. Voedsel wordt vaak op een andere wijze toebereid dan in de Hollandse keuken. Dierlijk vet of olie zal men in de keuken niet

aantreffen. Hindoes eten immers geen vlees, en zeker geen rundvlees. In de Nederlandse situatie kunt u Hindoes aantreffen die vis, kip of varkensvlees eten. Ook een bouillonblokje, dat in de Nederlandse keuken nogal eens wordt aangewend bij de voedselbereiding, is voor Hindoes niet gebruikelijk. Vegetarisch betekent niet alleen geen vlees, kip, vis, garnalen, kreeft en dergelijke, maar dat betekent ook, dat al het voedsel dat met vis, gevogelte, vlees en vleesproducten in aanraking is geweest, onrein is geworden. De stukjes vlees uit het eten of de balletjes uit de soep vissen en de rest aan een Hindoe voorzetten met de argumentatie 'er zit toch geen vlees in' is absoluut onjuist en ontoelaatbaar. De gewoonte van sommige Nederlandse koks om met een lepel even te proeven of het voedsel goed op smaak is om vervolgens met diezelfde lepel weer in dat eten te roeren, is voor Hindoes onacceptabel. De rillingen lopen hen over de rug als er op de televisie door een kok of een huisvrouw op zo'n manier een bepaalde soep wordt aangeprezen, hetgeen op de Nederlandse televisie geen zeldzaamheid is. Als bijvoorbeeld uit een glas limonade een slokje gedronken is, dan mag iemand anders - ook al zou dat een nauw verwant familielid zijn - dat niet verder opdrinken. Tussen moeders en kleine kinderen geldt deze beperking echter niet. Uiteraard proeft men het eten in de keuken bij Hindoes ook vooraf. Dat geschiedt als volgt: men schept een beetje van het te proeven voedsel op een schoteltje. Daaruit wordt met een andere lepel of met de vinger geproefd, waarna die schotel met lepel en al in de afwas gaat en de handen worden gewassen, voordat men in de keuken verder gaat.

...gezonde voeding...

Het laat zich denken dat een gezinsverzorger af en toe graag een vleesproduct eet tijdens de warme maaltijd of als broodbeleg op de boterham. De meeste Hindoes hebben daar geen bezwaar tegen als dat niet al te uitdagend wordt gedaan en als de betreffende vleesproducten maar niet in aanraking zijn geweest met hun eigen voedsel of met de schalen of borden waarin hun (vegetarisch) voedsel wordt opgediend. Al het serviesgoed dat met vlees of een vleesproduct in aanraking is geweest dient grondig afgewassen te worden voordat het weer gebruikt kan worden. Over afwassen gesproken: het is bij Hindoes niet de gewoonte dat er een afwasteil met zeepsop wordt gemaakt waarin alle afwas wordt gewassen: nee, ieder exemplaar van het bestek, van de pannen, potten en dergelijke wordt na het soppn, apart met schoon water gespoeld. Het zijn niet alleen hygiënische inzichten die in de voedselvoorschriften een rol spelen. Er is meer: ze hebben te maken met rein en onrein. De eetgewoonten hangen samen met religieuze opvattingen. Religieuze feesten, maar ook andere bijeenkomsten worden vrijwel altijd besloten met een gemeenschappelijke maaltijd. Wat beslist de aandacht verdient is het volgende: als een Hindoe 's morgens wakker wordt, zal deze als eerste de tanden willen poetsen en bij voorkeur een bad willen nemen. Daarna wil de Hindoe doorgaans nog zijn of haar ochtendgebed opzeggen, en doet - als het kan - ook zijn of haar

ochtendgymnastiek als een vorm van yoga. Daarna wordt er gegeten en gedronken: 'Je gedenkt 's morgens eerst God en daarna jezelf (je maag) en met een vuile mond en ongepoetste tanden kan je God toch niet toespreken', is de redenering die daarachter schuil gaat. Het is beslist verkeerd om zo iemand 's morgens, voordat hij of zij de tanden gepoetst heeft, een kopje thee aan te bieden, hetgeen o.a. in ziekenhuizen regelmatig gebeurt. Hindoes zullen dan de ochtendthee meestal laten staan totdat de tanden zijn gepoetst of - als dat niet kan - tenminste de mond is gespoeld.

In het ziekenhuis zal de Hindoe over het algemeen niets laten merken van deze gewoonte, maar thuis wil men toch zoveel mogelijk zich aan de regels houden. Als hulpverlener is het daarom goed te weten dat Hindoes - normaal gesproken - geen voedsel of drinken tot zich nemen, zonder eerst de tanden te hebben gepoetst. Een Hindoe met een ontbijt op bed verrassen is dus beslist niet aan hem of haar besteed. Hij of zij moet dan immers eerst uit bed om de tanden te poetsen en de ochtendrituelen te doen om vervolgens in bed te ontbijten; maar dan is uiteraard het element van verrassing niet meer aanwezig.

3.2. Het gezin

Voor Hindoes is het gezin de hoeksteen van de samenleving. Vroeger in India en in Suriname leefden zij dikwijls in 'grootfamilie'-verband, d.w.z. diverse generaties woonden bij elkaar. Nu is dat veelal het kerngezin zoals we dat in de Nederlandse samenleving kennen: vader, moeder en kinderen. De rollen zijn vastgelegd. Thuis is de vrouw de spil waarom het hele gezinsleven zich afspeelt. Naar buiten toe is de man de eerst verantwoordelijke. Overigens betekent dat niet dat vrouwen niet dezelfde rechten zouden hebben als mannen. Voor Hindoes is het niet vreemd als een meisje dezelfde opleidingskansen krijgt als de jongens uit het gezin.

Als er ook grootouders zijn dan spelen zij dikwijls een rol in de opvoeding van hun kleinkinderen. In een normaal Hindoegezin gehoorzamen kinderen hun ouders. Het door kinderen onderhandelen met hun ouders over opvoedingsmaatregelen - zoals dat in sommige Nederlandse gezinnen gebeurt - is binnen de Hindoetraditie vreemd.

Volwassen zonen en dochters hebben de plicht voor hun ouders te zorgen. Zij behoren alles in het werk te stellen hun ouders een verblijf in een bejaardenhuis of verzorgingstehuis te besparen. Het niet (kunnen) nakomen van deze plicht wordt beschouwd als een moreel falen. Ouders beschouwen het opgenomen worden in een tehuis als een vorm van aan de kant gezet worden, van ondankbaarheid en onrechtvaardigheid. Immers zij zullen daar niet alleen het familiecontact missen, maar ook de daaraan gekoppelde culturele en godsdienstige contacten.

Een Hindoe patiënt in het ziekenhuis krijgt meestal meer bezoek dan Nederlandse kamergenoten en meer ook dan door de zorg- of verpleeginrichting wordt toegestaan. Dat is nog een overblijfsel van het familiesysteem en het gemeenschapsdenken: niet alleen levert een individu zijn of haar bijdrage aan de familie (groep of gemeenschap), andersom is de familie (groep of gemeenschap) ook betrokken bij het wel en wee van de enkeling.

Over het algemeen zal de gelovige Hindoe de bereidheid hebben om voor- en tegenspoed te aanvaarden als een gevolg van zijn eigen gedrag; het is immers een uitwerking van zijn of haar karma. En het is een vorm van Gods genade om op deze manier van de gevolgen van het karma bevrijd te worden. Zo wordt ziek-zijn beschouwd als een soort reiniging. 'God schenkt geen zinloze zaak' is een algemeen aanvaard principe en dat bevordert een soepele levenshouding. Een Hindoe zal dan ook eerder meegaan in een voor hem of haar ongunstige gang van zaken dan er hard tegenaan schoppen. Overigens mag dit niet als fatalisme beschouwd worden of als een vorm van geloof in predestinatie (voorbeschikking). De Hindoe is zich er scherp van bewust dat een mens zelf alles veroorzaakt en niet God; God kan hoogstens genade schenken om de gevolgen van het eigen karma zo ongemerkt mogelijk te verwerken.

3.3. De opvoeding

Heel het leven van Hindoes is ingebed in rituelen. Toch speelt de mandir (tempel) in hun leven geen centrale rol. Een mandir is dan ook niet vergelijkbaar met het kerkgebouw of een moskee. Het hindoeïsme is vooral een familiegodsdienst. De rituelen voltrekken zich thuis in het gezin. Daarvoor bezoekt de familiepriester, de pandit, regelmatig het gezin. Naast de zuiver godsdienstige rituelen zoals een *puja* (verering van God of een heilige), het *havana* (een vuuroffertueel) en *katha* (een

godsdiensstige bijeenkomst waarbij een religieuze vertelling centraal staat) kennen Hindoes nog een aantal belangrijke gelegenheidsrituelen, die 'sanskara's' heten. Daarbij gaat het om handelingen die men zou kunnen vergelijken met de christelijke sacramenten en waarvan 12 van de 16 rituelen gericht zijn op de opvoeding van kinderen. Deze *sanskara's* vinden plaats op de scharniermomenten in een mensenleven: geboorte, naamgeving, initiatie, huwelijk, etc.

Het eerste ritueel is de conceptie. Wanneer gehuwden zich in staat achten kinderen op te voeden, pas dan kan er sprake zijn van geslachtsgemeenschap. Sex voor het huwelijk is verboden en de godsdienst schrijft monogamie voor. De geslachtsdaad moet een weloverwogen daad zijn en niet maar een impuls van driften die ook in een mens huizen. De tweede en de derde *sanskara* zijn bedoeld om de a.s. moeder te begeleiden op weg naar de geboorte van het kind. De vierde *sanskara* vindt plaats bij de geboorte, waarbij de vader aanwezig behoort te zijn. Hij neemt het kind als het ware in ontvangst door de navelstreng door te knippen en het kind de heilige aum-klank in te fluisteren. Tevens wordt bij het kind met een gouden of zilveren stift dit aum- teken op de tong getekend en wordt door de vader tot het kind gezegd: 'Kind, je bent nu geboren onder de mensen; probeer mens te worden.' Daarmee wordt duidelijk uitgedrukt dat Hindoes het hele mensenleven beschouwen als een voortgaand leerproces van menswording. Gaandeweg groeit een mens en kan steeds meer mens worden, dat wil zeggen steeds meer beantwoordend aan de normen en waarden die bij het echte mens-zijn behoren. Een volgende *sanskara* is het ritueel van de naamgeving. De daarop volgende *sanskara* is het kaalscheren van het kind. Daarbij wordt het hoofd helemaal geïnspecteerd. Er wordt gekeken of de fontanellen goed dichtgroeien, of de kaken goed bewegen, etc.

Het zou te ver voeren hier alle *sanskara's* te beschrijven; ze worden ook niet allemaal door iedere Hindoe gepraktiseerd. Heel veel taken van de ouders worden in deze samenleving door artsen, ziekenhuizen, verpleegkundigen en andere hulpverleners overgenomen. De *sanskara's* van het huwelijk en de crematie daarentegen worden door alle Hindoes uitgevoerd.

Een Hindoe huwt voor het leven. Echtscheiding is in principe niet mogelijk. In de praktijk komen echter wel wettelijke scheidingen voor onder Hindoes, maar volgens het geloof ('de kerk') blijft men met elkaar gehuwd, ook al leeft men met een andere partner. Als rechtvaardiging voor echtscheiding kan worden aangevoerd dat het huwelijk niet alleen dient voor de instandhouding van het menselijk ras, maar ook voor de geestelijke groei. In een vastgelopen huwelijk is dat laatste niet meer mogelijk. Hindoekinderen krijgen geen aparte opvoeding in de godsdienst. Zij leren het een en ander door gewenning: zij volgen de ouders in het godsdiensstig handelen en nemen dat over. Over het waarom leren zij pas op latere leeftijd, meestal als zij volwassen zijn.

Over seksualiteit wordt in het traditionele Hindoegezin niet openlijk gesproken. Sexuele voorlichting geschiedt in bedekte termen en dan ook nog pas kort voor het huwelijk. Het is de taak van vaders om de jongens het nodige bij te brengen en de moeders doen dat bij de dochters.

Gezinsplanning is voor Hindoes geen verboden zaak, maar alle vormen van geboortebeperving waarbij levens worden beëindigd (b.v. abortus), worden door de Hindoeleer afgewezen. Om diezelfde reden is er geen ruimte binnen het hindoeïsme voor euthanasie. Homosexualiteit wordt over het algemeen door Hindoes afgekeurd als basis voor een huwelijksrelatie omdat ze niet de *dharma* (wezenswet) van de mens dient. Anderzijds erkennen Hindoes dat homosexualiteit ook te maken heeft met het karma (wellicht uit een vorig leven) van de mens en mag men homo's niet weren uit de samenleving. Het feit dat de man zich in zijn lichaam een vrouw voelt of omgekeerd, wordt gezien als een verstoring van de relatie tussen lichaam en geest. Het wordt beleefd als een uitwerking van het karma, op dezelfde wijze als mensen door het leven gaan met een handicap. Dit betekent niet dat het hindoeïsme daarover een waardeoordeel uitspreekt. Het probeert alleen maar een verschijnsel te verklaren. Er zijn immers op allerlei terreinen van het leven verschillen tussen mensen: de een kan goed studeren, de ander is fysiek sterk en weer een ander heeft grote artistieke vermogens.

3.4 De pandit

In de opvoeding van de kinderen en de begeleiding van het Hindoegezin speelt de pandit (priester) nog steeds een belangrijke rol. Het hindoeïsme is, zoals eerder gezegd, een echte gezinsreligie en het hoofd van het gezin heeft de leiding in religieuze zaken. Maar omdat het voor gewone mensen erg lastig is geworden om het Sanskrit te hanteren - de taal waarin de voorschriften betreffende het

juiste offer zijn opgetekend - is de gewoonte ontstaan om voor de uitvoering van de uitgebreide rituelen een pandit (priester) in te huren. Dit geldt in het bijzonder voor de Arya Samaja, waar overigens ook een vrouw pandita (priesteres) kan zijn.

Binnen de Sanatan Dharam moet de priester een man zijn en ook *brahmaan* (iemand uit de hoogste kaste). De pandit is dus niet in de allereerste plaats een theoloog of filosofisch geschoolde - al is hij dat dikwijls ook wel - maar vooral een ritualist, iemand die weet hoe en welk ritueel moet worden uitgevoerd.

De pandit (priester) is behalve de kenner ook de uitvoerder van het ritueel. Van oudsher had iedere familie haar eigen pandit, dikwijls van vader op zoon, het zogenaamde *jajmani* systeem.

Het sterke rituele en symbolische handelingskarakter van de hindoeïstische geestelijke begeleiding vereist een goede band tussen pandit en zijn cliënt. Dit intieme en vertrouwde contact tussen beiden hoeft niet in eerste instantie tot stand te komen door woorden, d.w.z. door elkaar wederzijds veel, of weinig, te vertellen of door een troostend of bemoedigend woord van de pandit. De uitwisseling van gebaren, handelingen, klanken en rituelen zijn voor veel Hindoes reeds in een vroeg stadium van het contact tussen hen en hun pandit iets heel vertrouwenwekkends en daardoor van essentieel belang voor bijvoorbeeld de genezing van de patiënt. Naast dit algemeen culturele gegeven, vertoont haast iedere familie een eigen gedrag of kent ze specifieke godsdienstige gebruiken die slechts aan de eigen (familie)pandit bekend zijn. Daarom kan niet een willekeurige - b.v. door het ziekenhuis opgeroepen - functionaris, die de Hindoe-patiënt (en de familie) niet kent, aan het ziekbed komen om geestelijke verzorging te verlenen.

Wanneer de pandit bij een (Hindoe)familie op bezoek komt i.v.m. een ritueel, bijvoorbeeld in geval van geboorte, ziekte of overlijden, dan draagt dat bezoek een volstrekt ander karakter dan het bezoek van een dominee of een rooms-katholiek priester bij dergelijke gelegenheden. Als religieus deskundige verricht de pandit de juiste rituelen en reciteert hij de juiste spreuken. Hij praat dus niet zozeer met de patiënt of met de familie, maar over hun hoofden heen spreekt hij tot 'God'. Dikwijls brengt hij daarmee de zieke of stervende tot rust. Daarnaast wordt de pandit ook uitgenodigd als er een speciale eredienst aan huis wordt gehouden ter gelegenheid van een bijzondere gebeurtenis, zoals het bereiken van een kroonjaar, het behalen van een belangrijk diploma, etc. Voor het dagelijkse gebed of meditatie aan het begin van de dag of aan het einde, is de tussenkomst van de pandit niet vereist.

Hoe dient nu een hulpverlener die van buiten komt zich in dit geheel op te stellen? Weer luidt het advies: doe gewoon. Laat de pandit binnen, neem zijn jas aan en begeleid hem naar de zieke. Meestal is er wel iemand van de familie aanwezig die verder voor de pandit zal zorgen. Bied een pandit nooit een alcoholhoudende drank of iets te roken aan. Vraag hem wél of hij iets wil drinken en zo ja, wat. Over het algemeen zal dat thee, warme melk of lauw water zijn.

Als de pandit bezig is (met een patiënt of met een ritueel) mag u als hulpverlener er zeker bij aanwezig zijn. Dat zullen de mensen meestal ook op prijs stellen. Het is niet nodig dat u zich terugtrekt, tenzij u dat zelf wilt.

Katha-plechtigheid

4. RITUELEN EN FEESTEN

4.1. Huisrituelen

Hindoes kennen heel veel huisrituelen. Uiteraard zullen we hier niet alle rituelen behandelen, slechts die met welke een hulpverlener het meest in aanraking zal komen. Het is goed te weten dat voor een godsdienstig ritueel bij een Hindoe aan huis familie, vrienden en kennissen worden uitgenodigd, als ook de burens en eventuele hulpverleners. Hun aanwezigheid wordt op prijs gesteld.

Hindoes zijn gewend godsdienstige bijeenkomsten af te sluiten met een gezamenlijke maaltijd, waaraan alle aanwezigen, ook de niet-Hindoes zoals b.v. de verpleegkundige of de bejaardenverzorgster, geacht worden deel te nemen. Het is absoluut niet nodig dat zij zich overbodig voelen of als mensen die alleen maar in de weg lopen. Zij kunnen er zonder meer vanuit gaan dat ze heel hartelijk welkom zijn bij de plechtigheid. Heel veel Hindoes putten uit de aanwezigheid van al deze mensen kracht en moed. Met welke rituelen kan een hulpverlener te maken krijgen? Om daar enige helderheid in te verschaffen, moet een onderscheid worden aangebracht tussen de plechtigheden van de *Sanatan Dharam* en die van de *Arya Samaja*. De meest gangbare godsdienstige plechtigheden bij de Sanatan Dharam zijn:

a. de **puja**, een gebedsdienst die vooral het karakter heeft van verering van heiligen. De puja kan uitgevoerd worden met of zonder pandit. Tijdens de puja verzorgt de gelovige het beeld van de heilige aan wie de familie de voorkeur geeft en worden er gebeden opgezegd. Aan het einde van de puja wordt om zegen, genezing, bescherming en voorspoed gevraagd. Puja doet men bij voorkeur iedere morgen en avond en dat duurt dan in de regel een kwartier tot een half uur.

b. de **katha**, een plechtigheid waarin het religieuze verhaal centraal staat. Een katha duurt dan ook langer dan de puja, meestal drie tot vijf uur. Voor deze plechtigheid is de aanwezigheid van de pandit wel vereist. Vóór de pandit gaat voorlezen, worden verschillende heiligen aangeropen en vereerd. De pandit leest vervolgens een verhaal voor uit de gewijde literatuur. Tenslotte vinden de specifieke familie-gebonden rituelen plaats.

c. de Arya Samaja kent als huisritueel alleen het **havana**, een vuuroffer-ritueel. Het duurt gemiddeld nog geen uur. In een offerbak (kunda) wordt vuur ontstoken en daarin worden onder het opzeggen van bepaalde mantra's (spreuken) kruiden en ghi (geklearde boter/boterolie) geofferd. Tijdens het gebed wordt om genezing van de zieke en om heil voor iedereen gevraagd. De symbolische betekenis van het levend, flakkerend en beweeglijke vuur, dat verterend en tegelijkertijd reinigend werkt, is voor Hindoes enorm groot.

4.2. Feesten

Natuurlijk kent het leven van Hindoes ook jaarlijks terugkerende hoogtepunten. Van de vele godsdienstige feesten worden door alle Hindoes in Nederland het Divali-feest en het Holi-Phagua feest (ook wel alleen 'Holi' of alleen 'Phagua' genoemd) gevierd. Een vaste datum op onze kalender is voor beide feesten niet aan te wijzen. Wel valt het Holi-feest altijd in het voorjaar als de lente begint en het Divali-feest in het najaar als de winter invalt.

Beide feesten hebben te maken met de natuur, zoals trouwens het hindoeïsme in z'n geheel eerder getypeerd kan worden als een manier van leven in overeenstemming met de natuur, dan als een historische religie zoals het christendom, het jodendom en de islam dat zijn. Deze laatste drie kennen een stichter (Jezus, Mozes en Mohammed) en hun oorsprong is in de geschiedenis aan te wijzen. Het hindoeïsme kent geen stichter en gaat in ieder geval terug tot zo'n 3000 jaren voor Christus.

Op de avond voor het feest wordt de holika in brand gestoken

*...steekt de moeder
of één van de
dochters de eerste
diali aan*

Het **Divali-feest** is vergelijkbaar met het christelijke kerstfeest. Hindoes vieren met Divali de komst van het goddelijke Licht. Het belangrijkste attribuut om het feest te kunnen vieren is de diya of diali, een klein aarden schaalje waarin kokosolie of geklaarde boter (ghi) wordt gedaan die met behulp van een pit aangestoken wordt. Tegenwoordig worden soms ook waxine-theelichtjes en elektrische kaarsjes gebruikt, naast olie of ghi. Na een kort gebed, soms gevolgd door het zingen van liederen, steekt de moeder of één van de dochters de eerste diali aan. Daarna volgen de overige familieleden en eventuele aanwezige vrienden (gasten) met de overige diali's. De brandende diya's worden overal in en om het huis geplaatst. Daarna wordt er gegeten. Divali is een feest dat in de huiselijke kring gevierd wordt. Het is een feest waarin bezinning een belangrijke rol speelt. De komst van het Licht symboliseert de uiteindelijke overwinning van het goede in de samenleving maar ook in het innerlijk van de mens. Juist in het donkere jaargetijde wordt de behoefte aan dat licht het sterkste gevoeld.

Aan het einde van de winter breekt de lente aan. Het Holi-feest dat dan gevierd wordt is een lentefeest. Een nieuw begin breekt aan. Het Holi is daarom ook een nieuwjaarsfeest met gebruiken die voor Nederlanders herkenbaar zijn. Op de avond voor het feest wordt de holika, een soort brandstapel, in brand gestoken. Zingend wordt er om het vuur heen gelopen. Je zou hierbij kunnen denken aan het vuur dat tijdens het paasfeest in sommige streken in Nederland wordt ontstoken. De volgende dag gaat men opnieuw naar deze plek, waar men elkaar bestrooit met as en aarde en waar men elkaar ook graag nat gooit. Daarna gaat men naar huis om een uitgebreid bad te nemen. Men trekt bij voorkeur nieuwe kleren aan. Vervolgens gaan de feestvierders van huis tot huis. Men begroet elkaar uitbundig, ruzies worden bijgelegd, alle rang- en standsverschillen worden overboord gezet; er worden grappen gemaakt en zo leeft een ieder zich uit. Brabanders en Limburgers zullen daarin ongetwijfeld elementen herkennen die aan carnaval doen denken. Frustraties verdwijnen en bij het begin van een nieuw jaar beginnen ook de mensen met een nieuwe schone lei. Natuurlijk wordt er ook bij dit feest weer gegeten en gedronken. Er is geen enkel bezwaar als de hulpverlener zijn of haar diensten aanbiedt en het feest meeviert. Integendeel, het zal zeer op prijs worden gesteld.

5. Voortgaande evolutie en vervolmaking

5.1. Ziek zijn en doodgaan

Uit het voorgaande is al duidelijk geworden dat Hindoes de oorzaak van alles wat met hen gebeurt zoeken in hun eigen karma; zo ook de oorzaak van ziek zijn. In hun visie wordt ziekte veroorzaakt door een onjuiste levenshouding. De gedachte aan schuld en straf speelt daarbij geen rol. Eerder moet gedacht worden aan een uitzuivering van het karma. Doodgaan op een late leeftijd wordt beschouwd als een normaal proces; het is in wezen het 'verhuizen' van de ziel naar een ander lichaam, omdat het eerste als het ware onbewoonbaar is geworden of is uitgediend, d.w.z. ongeschikt is geworden voor het bewustzijn om zich verder te evolueren.

Als het gaat om lijkbezorging verkiezen Hindoes crematie boven begrafenissen. Crematie wordt als één van de allerbelangrijkste sanskara's (sacramenten) gezien; zij bevordert namelijk een vlotte reïncarnatie, waardoor de evolutie van de mens sneller verloopt.

Zoals de geboorte het begin is van een nieuw leven op aarde, zo is de dood daarvan het einde, maar de dood opent tegelijkertijd perspectieven voor een volgend leven. Beiden, zowel geboorte als dood, vormen dus kardinale punten in de evolutie van de mens, totdat de ware bevrijding volgt, namelijk niet meer geboren worden of doodgaan. In dit proces groeit de mens naar volmaaktheid en gaat dan op in God. Als dat bereikt is, spreken Hindoes van *moksha* (verlichting).

Nu zou men uit deze filosofie kunnen afleiden dat een Hindoe het niet erg zou vinden om dood te gaan: immers, de kans dat de ziel reïncarneert en het bewustzijn zich verder evolueert is door de dood toegenomen. Maar men dient er goed op te letten dat niet reïncarnatie het doel van het leven is, maar de spirituele groei. En dat kan in ieder leven, ook in het huidige. Door deze kijk op leven en dood als een voortgaand proces, zou misschien de neiging kunnen ontstaan te vergeten dat ook de Hindoes gewone mensen zijn met dezelfde menselijke emoties en verlangens. Net als alle andere mensen kennen zij vreugde en verdriet. Het sterven van een Hindoe maakt, net als bij anderen, veel emoties los en natuurlijk zijn de nabestaanden bedroefd. Ook Hindoes hebben immers relaties opgebouwd met anderen en kennen de gevoelens van liefde en genegenheid die daarmee gepaard

gaan.

De wens om zo lang mogelijk, liefst tot het einde van het leven, thuis te mogen blijven en in de eigen woning te kunnen sterven, leeft bij oudere Hindoes heel sterk. Dat verlangen wordt nog versterkt doordat de familie, bij alles wat er met een Hindoe gebeurt rondom het sterven, aanwezig wil zijn. Nog te vaak wordt aan deze wensen in dit land niet voldaan. In de terminale fase wil de familie beslist zoveel mogelijk bij de stervende zijn en wordt ook de familiepandit er bij gehaald. Als deze niet kan, zal de familie voor een vervanger zorgen. De hulpverlener behoeft in de regel daar niet voor te zorgen, hoogstens moet hij of zij in een plotseling optredende noodsituatie een familielid waarschuwen.

In de terminale fase wordt hulp aan de zieke doorgaans door de familie verleend, zij het onder begeleiding van het verzorgend/verplegend personeel of van de arts. Direct nadat de persoon is overleden, wordt de overledene plat op de rug gelegd met het hoofd naar het noorden en worden de tenen van beide voeten aan elkaar vastgebonden (om te voorkomen dat de benen in kromme toestand stijf worden). Aan de hoofdkant wordt een diali (een olielampje of kaarsje) aangestoken.

Het afleggen van de overledene kan door de familie zelf worden verzorgd, maar in ziekenhuizen en verpleeghuizen doet in de regel het personeel dat. Het daarop volgende ritueel van baden van de overledene en het aankleden doet de familie dan doorgaans zelf in het mortuarium.

Hindoes vinden om verschillende redenen cremeren de beste manier van lijkbezorging. Het kan ook niet ontkend worden dat er voordelen verbonden zijn aan crematie; te denken valt aan het probleem van de ruimtelijke ordening en aan het voorkomen van grondwaterverontreiniging. Maar het belangrijkste is voor Hindoes dat met het cremeren de verschillende elementen (water, lucht, vuur en aarde) het snelst in hun oervormen overgaan. Daarom worden Hindoes haast nooit begraven, alleen als zij daartoe tijdens hun leven uitdrukkelijk de wens te kennen hebben gegeven.

5.2. De rouwverwerking

Vanaf het moment van overlijden tot op de dag van de crematie (of de begrafenis) wordt er in het huis waar iemand is overleden geen voedsel bereid. Men eet in de regel bij anderen, of het eten wordt van elders gehaald. Schilderijen, foto's, platen en spiegels aan de muur hangen al die tijd omgekeerd, zijn bedekt of uit het zicht genomen. In de periode tussen overlijden en crematie is het een komen en gaan in het sterfhuis. Buren, vrienden en familieleden komen 's avonds op bezoek om de familie in de rouwverwerking bij te staan. De pandit komt om uit de heilige boeken te lezen en er worden godsdienstige liederen gezongen.

a. **De Sanatan Dharam.** Bij Sanatani's volgt na de crematie of begrafenis een rouwperiode van dertien dagen. Deze periode wordt afgesloten met een uitgebreid ritueel dat *terehi* heet. De - bij voorkeur oudste - zoon van de overledene moet de bijbehorende riten onder leiding van een priester ondergaan en uitvoeren. Als de overledene een vrouw is doet haar echtgenoot dat. Als die niet meer in leven is of niet aanwezig wordt dit gedaan door de (oudste) zoon, een broer of een ander mannelijk familielid. Het hoofd van degene die de rouwceremonie verricht wordt kaal geschoren waarna hij een ritueel bad neemt en puja (een vereringsdienst) doet. Vervolgens schenkt hij spijs en drank (*pinndha*) aan de overledene. Ook andere mannelijke familieleden kunnen zich bij deze ceremonie kaal laten scheren als teken van rouw. Tijdens de ceremonie offert de familie alle mogelijke artikelen aan de dienstdoende priesters. Deze gaven zijn bestemd voor de overledene. Men gelooft namelijk dat de overledene de dodenrivier de *Baitarni* moet oversteken om in het dodenrijk te kunnen komen. De geschenken kunnen daarbij van nut zijn. Deze bestaan uit geld, kledingstukken, schoeisel, een lamp, een paraplu en alles wat men op reis en voor het oversteken van de rivier nodig zou kunnen hebben. Hierbij mogen een koe en een exemplaar van de Bhagvad Gita niet ontbreken. Als afsluiting van de rouwperiode wordt een gezelschap van drie tot zeven brahmaanse priesters te eten gevraagd, waarbij aan hen aalmoezen worden gegeven. Datgene wat hen wordt aangeboden aan eten en beloningen moet evenredig zijn aan de zonden die moeten worden weggewerkt. De hoeveelheid wordt bepaald door de hoofdpriester. Voor deze diensten, die als een weldaad aan de overledene worden beschouwd, wordt het gezelschap van aanwezige priesters en andere brahmanen door de nabestaanden rijkelijk beloond. Deze plechtigheden worden na verloop van zes maanden, en opnieuw een jaar na het overlijden - zij het op een wat eenvoudiger

manier - herhaald.

b. **De Arya Samaja.** Bij de Arya Samaja vinden de rouwverwerkingsbijeenkomsten op dezelfde wijze plaats als bij de Sanatan Dharam, al lezen de *Aryasamaji's* (aanhangers van de Arya Samaja) niet altijd uit dezelfde boeken voor als de Sanatani's. De Arya Samaja gaat ervan uit dat door de nabestaanden niets meer voor de overledene gedaan kan worden. Niemand of niets kan de ziel begeleiden of de wederbelichaming beïnvloeden. Om de nabestaanden te troosten worden er gezamenlijk religieuze liederen gezongen en teksten uit de gewijde literatuur voorgelezen. De ceremonie is kort en vindt slechts één keer plaats, op de dag van de crematie of begrafenissen. Niemand laat zich kaal scheren. Er wordt geen voedsel of andere materiële zaken aan de dode meegegeven. Bij een sterfgeval mag bij de Aryasamaji thuis wel voedsel worden bereid, hetgeen doorgaans ook gebeurt. Mensen die tijdens de rouwverwerkingsbijeenkomsten aanwezig zijn worden gevraagd mee te eten. Na de crematie wordt thuis een havana (vuurofferdienst) gehouden. Daarmee wordt dan de rouwperiode afgesloten.

5.3. Het verdriet van Radha

Thuis is na het overlijden van iemand (als het een bewoner van een tehuis betreft, dan bij voorkeur in het gezin van de oudste zoon) alles ontregeld. Aan de hand van het volgende verhaal wordt daarvan een indruk gegeven.

Radha, een Hindoemeisje, zit in groep acht van de basisschool te knikkebollen. Af en toe schrikt ze op, kijkt naar de meester en probeert de les te volgen. Maar het lukt haar nauwelijks. Plotseling roept Petra, die naast haar zit: 'Meester, Radha slaapt!'. Radha wordt er wakker van en staart half slaperig voor zich uit. De meester loopt naar haar toe en vraagt of zij niet genoeg heeft geslapen. Hij begrijpt wel wat er met haar aan de hand is, want de school heeft bericht gekregen dat Radha's oma is gestorven. Oma woonde bij Radha thuis. Radha hield heel veel van haar. Drie dagen geleden is zij plotseling overleden. Zij was nooit eerder ziek geweest en was altijd vrolijk en opgewekt. Niemand had kunnen denken dat er met haar iets zou gebeuren. Nu ligt oma opgebaard in het mortuarium. Elke avond is daar van zeven tot acht uur bezoek. Dan wordt er gebeden en spreekt de pandit troostende woorden. Ook zingen ze samen enkele stichtelijke liederen. Na het bezoek aan het mortuarium gaan veel kennissen nog mee naar huis voor de rouwverwerkingsbijeenkomst. Dat gebeurt elke avond tot na de crematie. Tijdens deze samenkomsten wordt er ook gebeden en leest iemand een stukje voor uit een godsdienstig boek, zoals de Bhagvad Gita of de Ramayana. Zo probeert men de familie over het verlies heen te helpen. Deze bijeenkomsten duren tot laat in de avond; familie en goede kennissen blijven nog lang napraten. Enkelingen blijven zelfs slapen. Elke avond is het even druk, zodat Radha nauwelijks kan slapen. Hun huis is niet groot, ze hebben een vierkamerwoning waar ze met hun vijven in wonen, vader en moeder, Ram en Radj, haar twee broers, en Radha zelf. Al die drukte zal bij elkaar wel een week duren, want er wordt nog op de komst van familie uit Suriname gewacht. Zij willen de crematie ook graag bijwonen. Het verwondert de meester dan ook niet dat Radha in de klas zit te slapen. Hij zegt: 'Ga maar naar huis, want je hebt nog een paar zware dagen voor de boeg'.

a. **Op de dag van de crematie.** De familie van Radha behoort tot de Sanatan Dharam; haar vader zal alle rituelen voor de overleden oma verrichten. Daarom wordt zijn hoofdhaar, inclusief snor en baard, afgeschoren. Ook de ooms die uit Suriname zijn gekomen, laten zich kaal scheren. Ram en Radj, die op een school voor voortgezet onderwijs zitten, aarzelen om zich kaal te laten scheren. Ram zit in de brugklas en Radj in de derde van de HAVO. 'We zullen geplaagd worden', zeggen ze. Zij besluiten het niet te laten doen, maar zij voelen zich toch ietwat schuldig tegenover oma, die zo lief voor hen was. Om tien uur 's morgens moet iedereen netjes gekleed zijn: vader en de ooms uit Suriname in een witte dhoti (Indiase kledij bestaande uit een lange lendendoek die om het middel gewikkeld en van voren gedrapeerd wordt tot op de enkels), de anderen dragen witte of donkere kleding. Vader gaat na of alle benodigdheden die de priester heeft opgeschreven en die hij mee moet nemen naar het mortuarium, er zijn. Alles wordt in een rieten mand gedaan: rijstmeel, honing, ghi, melk, suiker, sesamzaad, samagri, allemaal ingrediënten voor het vuuroffer, en verder gedroogd hout, kamfer, witte lapjes, een thali (een koperen schaal), een lotha (een koperen vaas) een diali (een aarden schaal met pit, gevuld met ghi) en lucifers. Als ook de pandit is gearriveerd, gaat de familie met hem naar het mortuarium.

b. In het mortuarium. Vanaf negen uur 's morgens is het mortuarium open. Enkele vrouwelijke familieleden is gevraagd om de lijkwassing te doen en om oma aan te kleden. Oma heeft een mooie witte sari aangekregen en met haar handen gevouwen op haar buik lijkt het net alsof ze slaapt. Ze ligt er prachtig bij in de gewatteerde kist. Om half elf precies zal de pandit met de ceremonie beginnen. Terwijl de familie bezig is met oma, legt de pandit alles klaar voor de rituelen. Op de grond wordt een laken uitgespreid waarop de pandit zal gaan zitten. Opzij van hem de vader van Radha en naast Radha's vader haar ooms. De mand met benodigdheden wordt binnen handbereik geplaatst. Aangezien men in het crematorium weinig tijd krijgt, vindt een groot deel van de crematie ceremonie reeds in het mortuarium plaats. Het zal hier wel anderhalf uur duren. De pandit is ervaren en alles verloopt vlot. De puja begint. Van tevoren zijn er vijf balletjes gemaakt van rijst, suiker, ghi, honing, melk en sesamzaad. Deze worden naast elkaar op een schone plank gelegd. Daarna vindt het vuuroffertueel plaats. Na de puja worden de balletjes onder de armen, bij de dijen en bij het hoofd van oma geplaatst. Ze mogen echter niet te zien zijn. Hierna worden er korreltjes goud op de mond en op de ogen gelegd, en in de neusgaten en de oren gestopt. De kist wordt gesloten en door de familie, onder het toezien van de begrafenisondernemer, in de lijkwagen geplaatst. De bloemen en de kransen worden ook in de wagen gelegd en de gang naar het crematorium vangt aan. Stapvoets rijden de lijkwagen en de drie volgauto's het terrein van het mortuarium af.

c. De crematie. In het crematorium zal de laatste sanskara van oma, de crematie (antyasti), plaatsvinden. Om kwart voor één rijden de lijkwagen en de drie volgauto's het terrein van het crematorium op. Honderden mensen zijn daar inmiddels aangekomen om oma de laatste eer te bewijzen. Ze mogen nog niet in de aula van het crematorium. Eerst moet oma netjes opgebaard worden. De lijkwagen stopt een eindje voor de ingang van het crematorium. De kist wordt uit de wagen gehaald en naar binnen gedragen door de vader en de ooms en broers van Radha. Zij lopen een paar meter en zetten de kist dan op de grond terwijl zij '*Rama naam sat hai*' (God is waarheid) zeggen. Daarna gaat iedereen op de hurken zitten, alsof zij even uitrusten. Vervolgens tillen de dragers de kist weer op en lopen ze weer een eindje, waarna er weer 'gerust' wordt. Dit 'rusten' gebeurt zeven keer. In de aula wordt de kist op een verhoging geplaatst en aan het hoofdeinde geopend, zodat iedereen oma voor het laatst kan zien en afscheid van haar kan nemen door haar met rozenwater te besprenkelen en bloemblaadjes of wierook in de kist te leggen. Omdat er zoveel mensen aanwezig zijn kan dit wel eens erg lang gaan duren. Daarom zit de pandit intussen niet stil. Terwijl iedereen afscheid neemt is hij bezig met het uitvoeren van de laatste rituelen. De laatste en belangrijke handeling die de vader van Radha moet verrichten is het vijf keer om de kist heen lopen met een koperen schaal met daarin een brandende diali. Bij elke rondgang raakt hij daarmee even de lippen van oma aan. Tenslotte zingen de aanwezigen gezamenlijk een *bhajan* (een religieus lied). De familie neemt als laatste afscheid van oma. Terwijl de pandit een vredesoproep doet, zakt de kist langzaam naar beneden. De pandit, de vader van Radha, haar ooms en haar broers gaan ook naar beneden om te helpen de kist naar de oven te dragen. De vader van Radha stelt tenslotte met een druk op een knop het mechanisme in werking waardoor de oven gaat branden. Nu keert iedereen naar huis terug. De naaste familie en vrienden gaan weer mee naar huis om wat na te praten, maar vooral om het gezin niet direct alleen te laten. Gedurende tien dagen zullen er nog meerdere rouwverwerkingsbijeenkomsten worden gehouden. Elke avond wordt er dan uit de heilige boeken voorgelezen of worden er verhalen verteld. Enige tijd na de crematie gaat de naaste familie de as van oma uitstrooien. Dat mag op een plek bij het crematorium, maar de ooms uit Suriname verkiezen de zee. Met een kotter uit Scheveningen varen zij een eind uit de kust, waarna de as, onder het reciteren van heilige spreuken, op zee wordt uitgestrooid. Bij al deze activiteiten, dus gedurende de terminale fase, de dagen na het overlijden tot na de crematie en het uitstrooien van de as, mogen hulpverleners er altijd bij zijn en als zij dat willen ook mee participeren.

Literatuur

Korte bondige informatie verschaffen de brochures van de Oecumenische werkgroep Hindoes en christenen te Den Haag:

1. Dood en crematie bij Surinaamse Hindoes
2. Het huwelijk bij Surinaamse Hindoes
3. Voeding en eetgewoonten bij Surinaamse Hindoes
4. Misverstanden in de ontmoeting Hindoes - christenen.

Verder is er een uitstekende brochure verschenen van de Nederlandse Raad van Kerken (als deel II in de serie 'Anders geloven, samenleven') genaamd: *Handreiking voor de ontmoeting tussen christenen en Hindoes in Nederland*. Dit boekje is als deel II opgenomen in *Wereldgodsdiensten in Nederland*, red. J. Slomp, Amersfoort 1991.

Voor wie een dieper gravende studie wil maken van het hindoeïsme wordt hier verwezen naar:

- *Hindoeïsme*, K.M. Sen, Deventer
- *Hindoeïsme binnen ieders bereik*, Studiegroep Hindoeïsme, Den Haag

Personalia

De heer Drs. H. Rambaran (1941) werd geboren in Suriname, in het district Nickerie. Na zijn onderwijzersopleiding was hij enkele jaren als leraar werkzaam in het M.U.L.O.-onderwijs in Suriname. Hij kwam in 1971 naar Nederland en volgde een opleiding in Leiden tot leraar schei- en natuurkunde en tot leraar wiskunde in Utrecht. Later volgde hij een aanvullende opleiding informatica in Delft. Na jaren werkzaam te zijn geweest in het MAVO- onderwijs, studeerde hij vanaf 1991 Indologie aan de Universiteit van Leiden met als belangrijkste bijvak algemene godsdienstwetenschap. In 1994 legde hij het doctoraal examen af en schreef een scriptie over "Brahmanisering en Sanskritisering van het Surinaamse hindoeïsme". Thans houdt hij zich bezig met het geven van voorlichting en informatie over het hindoeïsme in Nederland. Hij is lid van de "Oecumenische Werkgroep Hindoes en Christenen". Samen met o.a. de andere auteur van deze brochure behoorde hij tot de initiatiefnemers van de oprichting van de Haagse Raad voor Levensbeschouwingen en Religies.

De heer Ds. Jan Buikema (1941) is als missionair predikant in dienst van de Gereformeerde Kerken van de Classis 's-Gravenhage. Tot zijn werkzaamheden behoort o.a. de ontmoeting met niet-christenen in Den Haag. Hij is secretaris van de "Oecumenische Werkgroep Hindoes en Christenen" van de Haagse Gemeenschap van Kerken (H.G.K.).

Ds. Buikema heeft theologie gestudeerd aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Zijn hoofdvak in zijn doctoraal studie was de Algemene Godsdienstfenomenologie. Hij was enkele jaren als godsdienstleraar verbonden aan de Christelijke Scholengemeenschap "Dr. W.A. Visser 't Hoofd" te Leiden. Van 1976 tot 1981 was hij als toerustingspredikant werkzaam in de Evangelisch Christelijke Kerk van Irian Jaya, Indonesië. In zijn huidige werkkring onderhoudt hij contacten o.a. met Hindoes in Den Haag.

Enkele adressen

Voor algemene informatie over Hindoes, het hindoeïsme en voor pastoraal advies:

Stichting Lala Rookh, Nachtegaalstraat 72, 3581 AM Utrecht

Wereld Hindoe Federatie Nederland, Postbus 25809, 2502 HV 's-Gravenhage

Stichting Ganesh, pt. Nandoe Tewarie, Roerdompstraat 62, 1531 XJ Wormerveer

Arya Samaj Nederland (ASAN), Regentesselaan 237, 2562 CZ Den Haag

Studiegroep Hindoeïsme, Postbus 26030, 2502 GA 's-Gravenhage

Raad van pandits (Widwat Parishad Nederland), Dr. Schaepmanstraat 2, 2524 CZ Den Haag

Oecumenische werkgroep Hindoes & christenen Den Haag, Postbus 85679, 2508 CJ Den Haag

HINFOR, Molenring 125, 2741 MZ Waddinxveen

Verklarende woordenlijst

Agni:	het heilige vuur, een devatava.
Agni-hötra:	(havana of höma), een vedisch vuuroffertueel. geweldloosheid.
Ahimsa: Arya Samaja:	een hervormingsbeweging, in 1873 opgezet door Swami Dayananda.
Atma:	(Jivatma) het individueel levensbeginsel.
AUM:	aanduiding van het (onpersoonlijke) mysterie
Avatara:	(het Brahma). incarnatie (van Brahma, Vishnu of Shiva).
Bhagvad Gita:	filosofisch leerdicht uit de Mahabharatha.
Bhagvana:	Ishvara, God. stichtelijk lied.
Bhajan:	toegewijde, vereerder, devoot, devotie,
Bhakta: Bhakti:	toewijding, verering.
Brahma Het:	(Parambrahma, Paramatma), het kosmisch
Brahman	bewustzijn, geleerde, geestelijke, het
(brahmaan):	scheppend aspect uit de drie-eenheid
Bramha:	(Bramha, Vishnu en Shiva). streep of stip van sandelhoutpoeder op het
Candan:	voorhoofd, geboortefeest.
Chatthi:	(mundan), de sanskara, waarbij het kind wordt
Chudakarma:	kaal geschoren.
Dana:	religieuze schenking.
Dayananda	swami, 1824-1883, hervormer, grondlegger
Sarasvati	van de Arya Samaja. (Deva) godheid, (lett:
Devata:	schenker), inherente plicht, godsdienst, ethiek
Dharma: Diali	en moraal, een aarden lampje met olie of ghi.
(of diya):	(Lakshmi-puja), het 'lichtfeest', een feest ter
Divali:	ere van Lakshmi. (Shri), incarnatie van Shiva, beschermt tegen
Ganêsha:	onheil.
Gayatri:	een veel gebruikte mantra (Yajura Veda:36;3).
Ghi:	geklaarde boter (wordt gebruikt als brandvet in een lampje of om te offeren).
Gum:	geestelijk leidsman.
Hanumana	incarnatie van Shiva, bestrijder van het
(Hanuman):	onrecht, en de meest geliefde bhakte van Rama (uit het Ramayana of het Ramcaritmanas).
Havana:	(höma, Agni-hötra of Deva-yajna),
Holi:	vuuroffertueel.
Holika:	(Phagua), nieuwjaarsfeest. de heks uit het verhaal van Prahalada, de brandstapel voor het Holifeest.
Höma:	(vedisch) vuuroffertueel; zie havana.
Ishvara:	Bhagvana, God.

Jaga (yajna):	meerdaagse godsdienstige bijeenkomst.
Jajmani:	het godsdienstsysteem waarin een priester rituelen voor anderen uitvoert.
Janeva:	(upnayana), de tiende sanskara, de initiatie,
Jhandi:	(lett.: vlag), feest ter ere van een heilige, de
Jivatma:	individuele ziel.
Karma:	daad, het gevolg van een daad, het handelen in het algemeen, (lett.: vertelling), een
Katha:	godsdienstige bijeenkomst met puja en het voorlezen van een godsdienstig verhaal.
Kirtan:	het samen zingen van lofliederen, incarnatie van Vishnu.
Krishna:	het vrouwelijke aspect, gemalin van Vishnu, godin van geluk en rijkdom.
Lakshmi:	het vrouwelijke aspect, gemalin van Vishnu, godin van geluk en rijkdom.
Lotha:	koperen dikbuikige beker.
Mahabharath	
a:	het grote (klassiek) Indiase dichtwerk, tempel.
Mandir:	kernspreuk, heilige formule, (in het Sanskrit).
Mantra:	(mukti, nirvana): verlossing, bevrijding. ander
Möksha:	woord voor möksha.
Mukti:	
Nirvana:	verlossing (zie möksha).
Pandit:	priester.
Parsada	offerspijs; fruit en zoetigheden opgedragen
(parsadam):	aan God. het vrouwelijk aspect (Kali/Durga),
Parvati:	gemalin van Shiva. nieuwjaarsfeest, zie Holi.
Phagua:	eerbetoon, aanbidding.
Puja:	
Rama:	(Ramchandra), incarnatie van Vishnu uit het
Ramayana:	Ramayana. klassiek dichtwerk door Valmiki,
Roti:	epos. platte meelkoek van ongerezen deeg.
Sai Baba (Sri	een guru uit India, een mengsel van kruiden,
Satya):	vereniging, gemeente.
Samagri:	kringloop van geboorte en dood; de wereld
Samaja:	der verschijnselen.
Samsara:	het orthodoxe Hindoeïsme; letterlijk: eeuwige
Sanatan	religie.
Dharam:	volgeling van de Sanatan Dharam.
Sanatani:	sacrament (in totaal worden er 16 genoemd).
Sanskara:	iemand in de vierde levensfase; wereldburger.
Sanyasin:	het vrouwelijk aspect, gemalin van Bramha;
Sarasvati:	godin van wijsheid, kunsten en wetenschappen.
Sat:	(satyam), waar; de uiteindelijke realiteit.
Shiva:	God; het regenererend aspect van de goddelijke drie-eenheid Bramha-Vishnu-Shiva.
Sita:	gemalin van Ramchandra uit de Ramayana; symbool van de deugdzame huisvrouw.

Tat:	Dat, Het-zelf, het Brahma.
Terahi:	slotceremonie van de dertiendaagse
Tikka:	rouwperiode. (candan) gele stip (van
Tilak:	sandelhout) op het voorhoofd, de
Tri-murt	ondertrouw.
i:	de drieëenheid: Bramha, Vishnu en Shiva.
Upanis	
had:	werk van filosofische inhoud.
Upanay	(janeva), de tiende sanskara, de initiatie.
ana:	
Varnast	maatschappelijke indeling van de
elsel:	beroepsbevolking in klassen, 'kasten'
	genoemd.
Vêda:	(lett: kennis), oudste geschreven bronnen
	van het Hindoeïsme.
Vishnu:	God; het onderhoudend, het zorgend
Vivaha:	aspect uit de tri-murti. de dertiende
	sanskara; het huwelijk.
Yoga:	methode om de verlossing te bereiken,
Yuga:	een wereldperiode.